

הערות לפרק 10

הסכמי שביתת הנשק (20.7.1949–7.1.1949)

והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטיניים

מומלץ להקצות לפרק זה כשלושה שיעורים.

1. יעדים

בתום לימוד פרק זה מצופה מהתלמידים:

- ☞ להבין את ההבדל שבין הסכם שביתת נשק לבין הסכם שלום.
- ☞ לדעת שבעקבות מלחמת העצמאות חתמה ישראל עם שכנותיה על הסכמי שביתת נשק, אך לא על הסכם שלום.
- ☞ לדעת שמלחמת העצמאות אפשרה את הקמתה של מדינת ישראל, אך הדרך שבה הושג יעד זה הייתה כרוכה בהיווצרותן של בעיות חדשות.
- ☞ להבין מדוע בחרו הצדדים הלוחמים לסיים, לפחות באותה העת, את המאבק הצבאי ביניהן ולחתום על הסכמי שביתת נשק.
- ☞ להבין מדוע עזבו הפלסטינים את בתיהם.
- ☞ לדעת שנגרם סבל לפליטים הפלסטינים.
- ☞ להבין את הגורמים להיווצרותה של בעיית הפליטים הפלסטינים.
- ☞ בהקשר זה אין צורך לדון בקושי הביטחוני שיצרה בעיית הפליטים הפלסטינים. סוגיה זו תידון בנפרד בפרק 16.
- ☞ להבין מדוע לא נוצרה בעיה של פליטים יהודים.

2. קשיים צפויים

תוצאות מלחמת העצמאות מוסיפות להשפיע, שנים רבות לאחר סיומה, לא רק על המציאות המדינית באזורנו, אלא גם על תודעתם של תושבי האזור היהודים והערבים. בשל כך צפוי שחלק מהתלמידים יתקשו לגלות הבנה לסבלם של הפליטים הפלסטינים. שיעור היסטוריה העוסק באחת מאבני היסוד של הסכסוך הישראלי-ערבי הוא לדעתי מקום ראוי להתמודדות עם השפעתה של תודעה שהתעצבה בעקבות שנים ממושכות של סכסוך אלים. המציאות מלמדת כי אויביה של ישראל אינם פועלים למיתון השנאה, אולם אין אנו מחויבים לאמץ את גישת אויבינו וראוי שתלמידינו ילמדו להכיר בסבלם של אחרים, ואפילו בסבלם של אויבינו. על התלמידים להבין שהכרה בסבל האויב אין פירושה קבלה של הנרטיבים שבהם הוא מחזיק, אשר רבים מהם מופרכים מיסודם ואף שקריים.

3. הצעות דידקטיות

א. התמודדות עם הקשיים

אפשר לנסות להתמודד עם הקושי שתואר לעיל על ידי הפניית התלמידים, לפני לימוד הפרק, למילון ו/או לאינטרנט כדי לסכם על המושג "פליט": מה פירוש המושג? אילו גורמים יוצרים את בעיית הפליטות? מהם הקשיים הניצבים בפני הפליטים? נוסף על כך אפשר לבקש מהתלמידים להביא סיפורי פליטים. ייתכן שמטלה כזאת תאפשר לתלמידים להביט על בעיית הפליטות הפלסטינית ללא קשר לסכסוך הישראלי-ערבי.

ב. ערביי ישראל וערביי השטחים

כדאי לנצל את הנושא הנלמד בפרק זה כדי להציג בפני התלמידים את ההבדל בין ערביי ישראל, אשר נותרו בתחומי ישראל לאחר מלחמת העצמאות וקיבלו אזרחות ישראלית, לבין הערבים שחיו בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה, אשר נשלטו על ידי ישראל רק לאחר 1967 ולא קיבלו אזרחות ישראלית.

ג. טבלה לסיכום אירועי מלחמת העצמאות

פרק זה חותם את העיסוק במגילת העצמאות. בסיומו אפשר לסכם את אירועי המלחמה בטבלה כמו זו:

פעילות צבאית	פעילות פוליטית ומדינית	מאפיינים מרכזיים	שלב
היזמה בידי הערבים	פעילות דיפלומטית באו"ם	הבריטים שולטים בארץ	א'
תכנית ד'	ההכרזה בכ"ט בנובמבר	מלחמה פנימית בין שתי קהילות לאומיות	
היזמה בידי היהודים			
פלישת צבאות ערב	ההכרזה על הקמת מדינת ישראל	מלחמה בין ישראל לבין מדינות ערב	ב'
קרבות הבלימה	הקמת צה"ל		
קרבות עשרת הימים	פירוק המחתרות		
מבצעים אחרונים	הרוזן ברנדוט מתווך בין הצדדים		
	שיחות שביתת נשק		

הטבלה נועדה להציג סכמה כללית של האירועים ולכן לדעתי לא יהיה נכון לשלב בה תאריכים מדויקים.

4. קטעי מקור נוספים לשימושכם

קטע מספר 6 – דוד בן גוריון על בעיית הביטחון השוטף של ישראל (יולי 1955)¹

"[...] הביטחון השוטף שלנו מיוסד על חוזה שביתת הנשק, וזה הסדר זמני... [אבל] עלינו להתייחס אליו כאל הסדר שלא יחלוף מחר מחרתיים, אלא כאל הסדר שעתידי להימשך הרבה שנים. כי קשה לראות סיכוי קרוב לשלום עם הערבים, אם כי אסור לנו אף פעם להתעלם מהסיכוי הזה ואנו מחויבים לחתור תמיד לקראתו.

¹ הדברים נאמרו בכנס הפיקוד הבכיר של צה"ל. הציטוט מובא גם בהערות לפרק 16. מעובד מתוך: אלי שאלתיאל (עורך), דוד בן-גוריון: ראש הממשלה הראשון, מבחר תעודות, (גנזך המדינה; תשנ"ז), עמ' 284-285.

בנוגע לביטחון השוטף [...] עלינו לשמור על כך שכל ההתחייבויות הכרוכות בהסכם שביתת הנשק יהיו התחייבויות שעליהם מתחייבים בין שני הצדדים. צד אחד – היהודים וצד השני – הערבים, ובשום פנים לא בינינו ובין האו"ם, או בינינו ובין איזה מדינה או שורה של מדינות לא ערביות המופיעות במקום האו"ם או בשם האו"ם... אם הצד השני אינו ממלא את חובותיו בהתאם להסכם [...] אז עלינו לדאוג לכך בעצמנו, במידה שכוחנו מגיע ובמידה שידנו מגעת ובמידה שזה לא מזיק לנו ובזמן ובמקום שדבר זה נוח ואפשרי לנו [...]"

1. כיצד דברים אלה מבטאים את התנגדותו של בן גוריון להסכם כולל עם מדינות ערב? (ראו קטע ההעשרה להלן).

5. העשרה

א. ועדת הפיוס בלזון (1949)

בדצמבר 1948 מינתה עזרת האו"ם ועדת פיוס, אשר הורכבה מנציגיהן של ארצות הברית, צרפת ותורכיה, במטרה להביא לגיבוש הסכם שלום קבוע וכולל בין ישראל לבין כל מדינות ערב. הוועדה פעלה בין אפריל לספטמבר 1949 בלזון שבשווייץ. בדיוני הוועדה הפגינו הערבים התנגדות גורפת להבטחת האינטרסים החיוניים של ישראל. גורמים בישראל, ובראשם דוד בן גוריון ואבא אבן, גילו עוינות לוועדה. הם העדיפו לקיים משא ומתן דו-צדדי, מתוך הנחה שכך תוכל ישראל להגן טוב יותר על האינטרסים שלה (ראו קטע מקור מספר 8 לעיל). בשל כך כשלו השיחות בוועדת הפיוס. במקביל נמשכו שיחות שביתת נשק, אשר חלקן החלו כבר בינואר 1949. שיחות אלה התנהלו באופן דו-צדדי, בין ישראל לבין כל אחת ממדינות ערב בנפרד, וכאמור לא הובילו להסדר שלום כולל.

ב. בין הסכם שלום כולל להסכמים דו-צדדיים

המתח שבין הסכם שלום כולל לבין הסכמים דו-צדדיים מוסיף לעלות מדי פעם לדיון ביחסים המתוחים שבין ישראל לבין מדינות ערב. שתי דוגמאות בולטות לכך היו הדיונים שקדמו לוועידת מדריד (1991) ותגובתה של ישראל ליוזמת השלום הערבית (הידועה גם כיוזמת השלום הסעודית, 2002).

ג. טיהור אתני

המושג טיהור אתני המוזכר בפרק מצוין סילוק כפוי ומכוון של בני קבוצה אתנית מסוימת – בעלת מאפיינים דתיים, לאומיים ואחרים – כדי ליצור באזור כלשהו אוכלוסייה בעלת אחידות אתנית. ה"טיהור" נעשה בדרך כלל באמצעות מעשי אלימות ו/או הפחדה ולעתים מלווה במעשי טבח. בית הדין הבינלאומי הפועל בהאג הגדיר את הטיהור האתני פשע נגד האנושות ופשע מלחמה.

בשנים האחרונות נעשה שימוש נרחב במושג זה בשני אירועים מרכזיים: במהלך מלחמת האזרחים שפרצה ביוגוסלביה בראשית שנות ה-90 של המאה ה-20 והובילה להתפרקותה; וכן במהלך הסכסוך שפרץ ב-2003 בחבל דרפור שבסודן, שהוביל למותם של כחצי מיליון בני אדם והפך כשלושה מיליון בני אדם לפליטים.

על התלמידים להבין כי ישראל לא ביצעה טיהור אתני במלחמת העצמאות, וזאת בניגוד גמור להתנהלות הצד הערבי במלחמה. ולראיה – בשטח מדינת ישראל נותרו יישובים ערביים ונתרה אוכלוסייה ערבית (כ-160,000 נפש) שקיבלה זכויות אזרח מלאות, בעוד בשטחים שנכבשו על ידי הצד הערבי לא נותרו יהודים כלל – כולם נרצחו, נלקחו בשבי או גורשו.

6. הצעות לדיון נוסף בכיתות חזקות

- ☞ האו"ם הקים שני ארגונים המופקדים על בעיית הפליטים: נציבות האו"ם לפליטים ואונר"א (ראו קטע ההעשרה בפרק). מה אפשר ללמוד מכך על מעמדה של ישראל באו"ם? מדוע לדעתכם שונה הגדרת הפליטות של הפליטים הפלסטינים מהגדרת הפליטות של כל יתר הפליטים בעולם? האם הבדלים אלה נובעים לדעתכם מתום לב?
- ☞ כיצד לדעתכם יש לפעול לפתרון בעיית הפליטים הפלסטינים?
- ☞ האם לדעתכם ישראל צריכה לסייע בפתרון בעיית הפליטים הפלסטינים?
- ☞ האם לדעתכם מדינות ערב צריכות לסייע בפתרון בעיית הפליטים הפלסטינים?

7. קטעי המקור

שיר הרעות, שחלק מתוכו מובא בקטע מקור מספר 1, אינו מציג את כל הגורמים שהביאו את ישראל לחתום על הסכמי שביתת הנשק, ובוודאי שאינו נוגע לסוגיה זו בלבד. ההחלטה להציג שיר ידוע זה, שיש להניח כי הוא מוכר לתלמידים, נבעה מהשאיפה לגרום לקוראים הצעירים לקשר בינו לבין האירועים.

8. תכנית מומלצת

"תקומה" – מגש הכסף (פרק 3)

סדרה בהפקת הערוץ הראשון, המהווה למעשה המשך לסדרה "עמוד האש"; 1998. הפרק עוסק, בין השאר, בהסכמי שביתת הנשק.

אם בוחרים להציג פרק זה בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:

1. אילו גורמים תרמו לעיצוב גבולותיה של מדינת ישראל?
2. אילו רגשות עוררו אירועי המלחמה בקרב בני התקופה?
3. אילו גורמים הובילו ערבים לעזוב את בתיהם?
4. כיצד דבריו של בן גוריון המובאים בדקות האחרונות של הפרק מבטאים את ההבדל שבין הסכם שלום לבין שביתת נשק?

9. אתר אינטרנט מומלץ

אתר הכנסת

באתר הכנסת (www.knesset.gov.il) תמצאו דף המציג את הסכמי שביתת הנשק שנחתמו ב-1949.

10. לקריאה נוספת

1. האנציקלופדיה העברית, "ארץ ישראל", כרך ו', עמ' 577–594.
2. שמואל אטינגר, תולדות ישראל בעת החדשה, (דביר; תל אביב; 1969), עמ' 329–339.
3. גדעון ביגר, "קווי שביתת הנשק של ישראל, 1949", שנה ראשונה לעצמאות: 1948–1949, (יד יצחק בן צבי; תשמ"ח), עמ' 201–212.
4. דוד בן גוריון, ימני המלחמה, תש"ח–תש"ט, כרך ג', (משרד הביטחון; 1982), עמ' 941–1000.
5. יואב גלבר, קוממיות ונכבה: ישראל, הפלסטינים ומדינות ערב 1948, (דביר; 2004), עמ' 131–184, 346–376, 430–465.
6. יהודה ואלך (עורך ראשי), התקופות הגדולות בהיסטוריה של ארץ ישראל, (רביבים – יהודה שיף; 1981), כרך 8, עמ' 157–175.
7. יהודה ואלך, לא על מגש של כסף, תולדות מדינת ישראל מראשית ההתיישבות עד עידן השלום, (משרד הביטחון, אטלס כרטא 1994; 2000), עמ' 64–68.
8. יפה זילברשץ ונמרה גורן-אמיתי, רות גביזון (עורכת), שיבת פליטים פלסטינים לתחומי מדינת ישראל (נייר עמדה), (מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית; ירושלים; 2010) [נייר העמדה מופיע גם באינטרנט].
9. בני מוריס, 1948 – תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה, (עם עובד; תל אביב; 2010), עמ' 405–422.
10. אורי נאמן ודוד ארבל, הכרעות גבוליות: ארץ ישראל מחלוקה לחלוקה, (ידיעות אחרונות, חמד; תל אביב; 2012), עמ' 47–62.
11. יורם נמרוד, ברירת השלום ודרך המלחמה: התהוות דפוסים של יחסי ישראל-ערב 1947–1950, (המכון לחקר השלום, גבעת חביבה; תשס"א, 2001).

היי סקול ספרי הכנה איכותיים לניגשים לבחינות הבגרות

משרדנו: ת.ד. 3 מעלה אדומים 98100, טל' 02-5905479, פקס: 077-4246600

בקרר באתרנו: www.hi-school.co.il דוא"ל: support@hi-school.co.il

12. שפרה קולת, הרעיון הציוני והקמת מדינת ישראל, ספר שני, (מעלות; ירושלים; תשמ"ה), עמ' 302–305.
13. חיה רגב ואביגיל אורן, "בריחת הערבים מארץ ישראל ובעיית הפליטים". [המאמר מופיע באתר מט"ח].
14. ימימה רוזנטל, "ממלחמה להסכם-שביתת הנשק בין ישראל לשכנותיה, 1949", מרדכי נאור (עורך), שנה ראשונה לעצמאות 1948–1949, (יד יצחק בן צבי; תשמ"ח), עמ' 177–200. [המאמר מופיע גם באתר מט"ח באינטרנט].
15. אריה שלו, "מאבק ושיתוף פעולה: 1949–1953", אבנר יניב, משה מעוז ואבי קובנר (עורכים), סוריה וביטחון ישראל, (מערכות; 1991).